

ANNA GAWROŃSKA-PIOTROWSKA *

Działania Caritas Polska z zakresu edukacji ekologicznej w duchu encykliki *Laudato si'*

Wstęp

Zagadnienia ekologii i zrównoważonego rozwoju są coraz częściej obecne w debacie publicznej. Od połowy lat 70¹ nieprzerwanie rośnie też zainteresowanie działaniami w zakresie edukacji ekologicznej. Również Kościół katolicki coraz częściej zabiera głos w sprawach tak ważnych dla całej ludzkości, jak troska o środowisko przyrodnicze. W 2015 roku został opublikowany pierwszy w historii Kościoła katolickiego wysokiej rangi dokument dotyczący ekologii – encyklika papieża Franciszka *Laudato si'*. Papież nawołuje w niej o zatroszczenie się o „wspólny dom”, jakim jest Ziemia. W odpowiedzi na wezwanie papieża Franciszka różnego rodzaju organizacje na świecie, w tym też katolickie, podejmują działania na rzecz szerzenia ekologii.

W niniejszym opracowaniu podjęto próbę udzielenia odpowiedzi na pytanie, czy katolicka organizacja Caritas Polska, która jest niewątpliwie największą organizacją pomocową w Polsce, podejmuje przedsięwzięcia w zakresie edukacji ekologicznej i promocji postaw poszanowania zasobów naturalnych w duchu encykliki *Laudato si'*, a jeśli tak, to jakiego rodzaju są to działania oraz jak są postrzegane przez społeczeństwo.

Materiał badawczy poddany analizie stanowiły: literatura tematu, źródła internetowe zawierające informacje na temat działalności Caritas Polska oraz wyniki badania ankietowego odnoszącego się do działań Caritas Polska w kontekście ekologii w społeczeństwie i ich postrzeżenia.

---

* Anna Gawrońska-Piotrowska – Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2403-6900>; e-mail: a.gawronska-piotrowska@uksw.edu.pl

¹ Opracowana w 1975 roku tzw. karta belgradzka uznawana jest za początek debaty i fundament powszechnej edukacji ekologicznej. Zob. D. Cichy, H. Filipowicz, *Edukacja ekologiczna wobec współczesności i wyzwań przyszłości – raport z badań*, Warszawa 1993.

Pojęcie edukacji ekologicznej

Ekologia i zrównoważony rozwój stały się w ostatnich latach niezwykle często wykorzystywanymi terminami w działalności organizacji pożytku publicznego, dużych i małych firm czy całych korporacji, niezależnie od branży. Szczególnie pojęcie „edukacja ekologiczna” jest obecnie bardzo popularnym terminem, często pojawiającym się w mediach, używanym w języku różnych organizacji – również katolickich. Panuje bowiem powszechne przekonanie, że wzrost świadomości ekologicznej jest kluczowy dla rozwiązania problemów związanych z ochroną środowiska.

Edukacja ekologiczna, wedle definicji zamieszczonej na stronie Centrum Edukacji Obywatelskiej, jest to element edukacji środowiskowej oraz koncepcja „kształcenia i wychowywania społeczeństwa w duchu poszanowania środowiska przyrodniczego zgodnie z hasłem myśleć globalnie – działać lokalnie”². Edukacja ekologiczna obejmuje wprowadzanie programów ochrony środowiska do szkół na wszelkich szczeblach edukacji, tworzenie krajowych i międzynarodowych systemów kształcenia nauczycieli i wykwalifikowanych pracowników do różnych działów ochrony środowiska oraz powszechną edukację szkolną, jak też pozaszkolną. Zadaniem edukacji ekologicznej jest popularyzacja wiedzy na temat: podstaw zrównoważonego użytkowania środowiska naturalnego, stosowania nowoczesnych technologii ochrony środowiska, działań mających na celu oszczędne korzystanie z dóbr przyrody, kształtowanie postaw moralnych, wdrażania umiejętności myślenia holistycznego polegającego na rozumieniu potrzeb człowieka i jednoczesnej ochronie przyrody³. Ligia Tuszyńska pisze, iż edukacja ekologiczna jest ściśle związana z budowaniem świadomości na rzecz ochrony środowiska⁴, zaś Zdzisław Czaja i Paweł Bajon zauważają, że edukacja ekologiczna powinna prowadzić do powstawania inicjatyw lokalnych służących trosce o przyrodę i pokonaniu konfliktu człowieka ze środowiskiem⁵. Warto podkreślić, że tematyka edukacji ekologicznej jest poruszana nie tylko przez świeckich badaczy, ale także Kościół – w tym papieży – począwszy od Jana XXIII przez Pawła VI, Jana Pawła II, Benedykta VI, kończąc na Franciszku. To właśnie papież Franciszek aktywnie włącza się w dyskurs odnoszący się do ochrony środowiska. Owocem jego zaangażowania w kształtowanie świadomości ekologicznej jest wydana w 2015 roku encyklika *Laudato si'* w całości poświęcona tematyce ekologii i odpowiedzialnego korzystania z zasobów Ziemi. Też kwestii poświęcona jest kolejna część pracy.

² Centrum Edukacji Obywatelskiej, 2020, *Definicja edukacji ekologicznej*, <https://ekologia.ceo.org.pl/definicja-edukacji-ekologicznej> (dostęp: 1.03.2020).

³ Por. W. Sobczyk, *Edukacja ekologiczna i prozdrowotna*, Kraków 2003.

⁴ Por. L. Tuszyńska, *Edukacja ekologiczna w perspektywie zrównoważonego rozwoju*, „Studies in Global Ethics and Global Education” 2017, no 7, s. 43-56.

⁵ Por. Z. Czaja, P. Bajon, *Alternatywna edukacja ekologiczna – ogólne założenia*, w: *Edukacja ekologiczna na progu XXI wieku. Stan. Możliwości. Programy*, red. J. W. Czartoszewski, Warszawa 2001.

Główne treści oraz przesłanie encykliki papieża Franciszka *Laudato si'*

Niektórzy badacze uważają, że encyklika *Laudato si'* otwiera nowy etap w rozwoju nauczania społecznego Kościoła⁶. Wyrażenie *Laudato si'*, będące tytułem dokumentu, oznacza „Chwała Tobie” albo „Pochwalony bądź” i pochodzi z „Pieśni Słonecznej”⁷, której autorem jest św. Franciszek z Asyżu. Adresatami encykliki są wszystkie osoby zamieszkujące Ziemię – „nasz dom”. Mamy tu zatem do czynienia nie tylko z globalnym przedmiotem (Ziemia), ale też globalnym odbiorcą – wszyscy ludzie, nie tylko wierzący [LS 3]. Głównym tematem encykliki *Laudato si'* jest ekologia integralna. „[p]onieważ wszystko jest ściśle ze sobą powiązane, a obecne problemy wymagają spojrzenia, które weźmie pod uwagę wszystkie aspekty globalnego kryzysu, proponuję, by obecnie zastanowić się nad różnymi aspektami ekologii integralnej, która obejmowałaby wyraźny wymiar ludzki i społeczny” (LS 137) – czytamy w encyklice. Papież, proponując ekologię integralną, wskazuje na szczególne miejsce człowieka na Ziemi oraz jego relacje ze światem przyrody. Ekologia integralna to papieska odpowiedź na dysharmonię wewnątrz człowieka, pomiędzy ludźmi, człowieka ze światem (zwierzętami, przyrodą) i człowieka z Bogiem. Jest to ekologia przyrody połączona z ekologią człowieka, ekologią duchową, ekologią kulturową⁸. Papież wskazuje na degradację środowiska przyrodniczego i ludzkiego, z jaką obecnie mamy do czynienia. Jest to zniszczenie, które ma związek z „kulturą odrzucenia”, gdzie „śmieciami” stają się zarówno osoby wykluczone, jak i przedmioty, które szybko stają się bezużyteczne (LS 22). Rozwiązanie tego problemu wymaga odrzucenia paradygmatu technokratycznego w świecie i zastąpienia „kulturą odrzucenia” kulturą troski o przyrodę i ludzi⁹. Można stwierdzić, iż omawiana encyklika to wielkie wezwanie do swego rodzaju „nawrócenia ekologicznego”. To nowy wymiar nawrócenia, które rodzi się z szacunku dla piękna świata. Franciszek, poruszając kwestię zanieczyszczenia środowiska, jasno podkreśla zatem, że rozwiązanie tego problemu tkwi w człowieku. Papież zwraca uwagę na nieporządek, jaki panuje w ludziach. I to właśnie ten nieporządek generuje problemy ekologiczne. Człowiek bowiem nie potrafi w sposób „uczciwy” korzystać z natury – jest ona stale nadmiernie eksploatowana. Chaos w istocie ludzkiej powoduje pro-

⁶ Por. Ł. Marczak, *Idea zrównoważonego rozwoju w encyklice Laudato si'*, w: *Świat jako wspólny dom. Wokół koncepcji ekologii integralnej w encyklice Laudato si'*, red. A. Wysoczek, Warszawa 2016, s. 167.

⁷ Utwór powstał w 1225 roku. Jest to modlitwa uwielbienia Boga za piękno Stworzenia. Tekst pieśni jest dostępny pod adresem: <https://stacja7.pl/plukanie-sieci/piesn-sloneczna-sw-franciszka-video-posluchaj/> (dostęp: 1.03.2020).

⁸ Por. S. Jaromi, *Ekologia integralna i franciszkańska*, w: *Kościół i nauka w obliczu ekologicznych wyzwań: źródła, inspiracje i konteksty encykliki Laudato si'*, red. J. Poznański, S. Jaromi, Kraków 2016, s. 40; H. Kuczyńska, *Problematyka ekologii wnętrza człowieka inspirowana encykliką „Laudato si'” papieża Franciszka*, „Studia Elckie” 22(2020), nr 1, s. 62.

⁹ Por. J. Węgrzecki, *Dialog w polityce zahamowaniem globalnej autodestrukcji ekologicznej*, w: *Świat jako wspólny dom...*, dz. cyt., s. 155.

blemy interpersonalne, ubóstwo czy podziały. Papież wyjaśnia również, na czym polega ów nieporządek. Otóż jego zdaniem zachwiana jest koncepcja postrzegania rozwoju człowieka, szczęścia. Dziś dla człowieka bardzo ważny jest indywidualizm, dążenie do niezależności, wolności, która to zredukowana jest do wolności konsumowania. Jak czytamy w omawianej encyklice, współcześnie: „wszystko staje się bez znaczenia, jeśli nie służy własnym bezpośrednim interesom” (LS 122). Dalej papież Franciszek zauważa, że obecnie kultura ludzka staje się skrajnie technokratyczna – człowiek dysponuje coraz większym wachlarzem narzędzi, coraz więcej może zdziałać w związku z rozwojem technologicznym, a brak mu istotnych celów, co jest niebezpieczne dla świata (LS 123). W *Laudato si'* mowa jest także o panującym dziś despotycznym, wypaczonym antropocentryzmie, który nie uznaje Boga, odrzuca dogmat o Stworzeniu i zapomina o tym, że świat jest człowiekowi „zadany”, dany przez Boga pod zarząd, ale to Stwórca pozostaje jego właścicielem (LS 68). Bardzo ważna jest zatem perspektywa komunijna – dobra wspólnego. To ostatnie oznaczać ma powszechne przeznaczenie dóbr, nie pomijanie osób ubogich w gospodarowaniu wspólnym dziedzictwem danym przez Boga jakim jest Ziemia (LS 91).

W encyklice *Laudato si'* czytamy, iż dopóki problemy ekologiczne nie znikną, dopóty sam człowiek nie rozwiąże swoich problemów dotyczących degradowania środowiska naturalnego. Papież Franciszek przedstawia kilka ważnych wniosków i postulatów:

1. Uznanie świata jako wspólnego „domu”.
2. Los świata zależy od duchowej i moralnej postawy człowieka.
3. Konieczność miłości miłosiernej, bezinteresownej, budowania prawdziwej wspólnoty.
4. Ważniejsze jest to, co ludzie robią razem niż suma działań podejmowanych oddzielnie.
5. Pierwszeństwo „bycia” przed „byciem użytecznym”, pokonywanie konsumpcjonizmu.
6. Świat nie wywodzi się z przypadku, a z decyzji Boga, z Jego miłości – skoro miłość Boga jest podstawową przyczyną Stworzenia, zatem ważne jest, by dbać o świat.
7. Nie ma ekologii bez właściwej antropologii, czyli gruntowanej przemiany człowieka.
8. Ogromna rola edukacji ekologicznej – zjednoczenia całej rodziny ludzkiej w dążeniu do zrównoważonego rozwoju.
9. Zwrócenie uwagi na postać św. Franciszka, który jest „w najwyższym stopniu wzorem troski o to, co słabe oraz patronem ekologii integralnej, przeżywanej z radością” (LS 10). Wyznawał on ubóstwo niebędące negacją świata stworzonego, a raczej jego afirmacją. Szczególnie ważna jest świadomość wartości wszystkiego, co zostało stworzone przez Boga.

Papież Franciszek, pisząc o ekologicznym nawróceniu, apeluje o podjęcie przez chrześcijan działań na rzecz budowania świadomości potrzeby zrówno-

ważonego rozwoju: „[c]hciałbym zaproponować chrześcijanom pewne wskazania duchowości ekologicznej wynikające z przekonań naszej wiary, bo to, czego uczy nas Ewangelia, ma wpływ na nasz sposób myślenia, odczuwania i życia. Chodzi nie tyle o mówienie o ideach, ile przede wszystkim o motywacje wypływające z duchowości, aby umacniać pasję na rzecz troski o świat. Nie będzie bowiem możliwe zaangażowanie w rzeczy wielkie jedynie w oparciu o wspaniałe doktryny, bez pewnej mistyki” (LS 216) – czytamy w encyklice. Papież wskazuje również w innym miejscu, iż przed całą ludzkością stoi „wielkie wyzwanie kulturowe, duchowe i edukacyjne, oznaczające długie procesy odrodzenia” (LS 202). Bardzo ważne jest zatem holistyczne podejście wielu osób, instytucji, organizacji, ruchów do promocji, edukacji, działań naukowych i kulturalnych w dziedzinie zintegrowanej ekologii¹⁰.

Caritas Polska a edukacja ekologiczna w duchu encykliki *Laudato si'*

Caritas Polska to największa organizacja dobroczynna w Polsce, działająca na świecie od lat 20. minionego wieku. Od 1990 roku jest instytucją charytatywną Konferencji Episkopatu Polski¹¹. Na stronie internetowej Caritas Polska organizacja ta w następujący sposób nakreśla swoją misję: „[w] swojej dzisiejszej działalności docieramy do setek tysięcy potrzebujących w całym kraju i poza jego granicami. (...) Nasze działania charytatywne w Polsce koncentrują się na udzielaniu pomocy żywnościowej osobom potrzebującym poprzez prowadzenie zbiórki żywności w ramach akcji *Tak. Pomagam*, realizację Programu Operacyjnego Pomoc Żywnościowa oraz projektów: Spizarnia Caritas, Kromka chleba Caritas, Karta na codzienne zakupy i Wigilia Caritas. (...) Przywracamy wiarę w siebie, dajemy nadzieję, włączając naszych podopiecznych do programów: *Damy radę!*, Jałmużna Wielkopostna, serwis uratujecie.pl, projekt *2 kroki*, Uliczny Patrol Medyczny, Trochę ciepła dla bezdomnego. (...) Caritas Polska koordynuje pracę 41 diecezjalnych i archidiecezjalnych Caritas w Polsce, wspierając je w wykonywaniu ich zadań. Caritas diecezjalne prowadzą w całym kraju ponad 1000 wyspecjalizowanych placówek, w tym m.in. schroniska/noclegownie dla bezdomnych, warsztaty terapii zajęciowej, domy dla samotnych matek z dziećmi, jadłodajnie dla ubogich, okna życia, hospicja i ośrodki kolonijne”¹² – czytamy na stronie Caritas Polska.

Caritas Polska specjalizuje się zatem w szeroko pojętych działaniach społecznych. Wypływa z tego wniosek, iż owej instytucji nieobojętne powinny być również sprawy dotyczące ochrony środowiska.

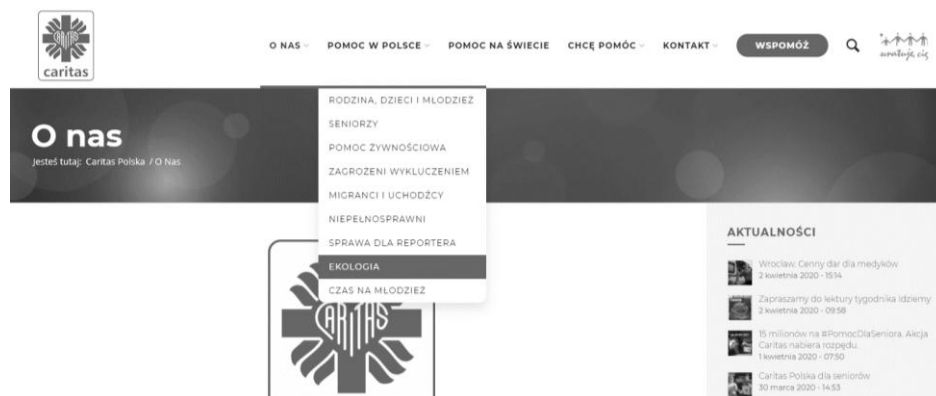
Jedna z zakładek na stronie internetowej Caritas Polska to „Pomoc w Polsce”. Po rozwinięciu podstrony istnieje możliwość zapoznania się z informacjami

¹⁰ Por. E. Krawiecka, *Nawrócenie ekologiczne – w stronę dialogu i humanizmu komunikacyjnego*, w: *Kościół i nauka w obliczu ekologicznych wyzwań...*, dz. cyt., s. 223.

¹¹ Por. <https://caritas.pl/o-nas/> (dostęp: 5.03.2020).

¹² Tamże.

dotyczącymi takich działań, jak „Rodzina, dzieci i młodzież”, „Pomoc żywnościowa”, „Zagrożeni wykluczeniem”. Jest tu też dział „Ekologia” – rysunek 1.

Rysunek 1. Działania Caritas Polska w ramach świadczonych działań pomocowych.

Źródło: Screen <https://caritas.pl/o-nas/> (dostęp: 5.03.2020).

Analiza informacji zawartych w dziale „Ekologia” pozwala stwierdzić, iż Caritas Polska nie tylko jest zainteresowana działaniami proekologicznymi w teorii, ale realizuje również program ukierunkowany na popularyzację wiedzy o ekologii i działaniach proekologicznych – Caritas *Laudato si'*, będący odniesieniem do encykliki papieskiej *Laudato si'*: „Caritas Polska, odpowiadając na apel papieża Franciszka zawarty w encyklice *Laudato si'*, rozpoczyna współpracę z Narodowym Funduszem Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, by – podobnie jak wiele innych organizacji katolickich na świecie – swoim działaniem odpowiadać na rosnące potrzeby ekologiczne ludzkości i środowiska. Kluczowe jest rozszerzenie typowej dla Caritas troski o ludzi – tak, by obejmowała ona także troskę o *wspólny dom* – Ziemię, o naszą wspólną przyszłość i bezpieczeństwo”¹³ – czytamy na podstronie poświęconej ekologii. Caritas Polska zatem bardzo jasno odniosła się do apelu papieża Franciszka zawartego w encyklice *Laudato si'*, by chrześcijanie włączyli się w działania na rzecz ekologii i budowania świadomości ekologicznej. Projekt *Caritas Laudato si'* powstał w 2018 roku, a jego pełna nazwa to „Ekologia integralna encykliki *Laudato si'* w działaniu wspólnot Caritas i społeczności lokalnych”. Został on dofinansowany ze środków Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej. Działania w ramach tego projektu przewidziane są do końca stycznia 2022 roku. Jak czytamy w opisie projektu, „działania projektowe w zakresie ekologii integralnej obejmują:

1. Aktywizację wspólnot Caritas w Polsce i kształtowanie postaw prośrodowiskowych ich członków poprzez realizację praktycznych działań.

¹³ Caritas, <https://caritas.pl/projekty/ekologia/> (dostęp: 5.03.2020).

2. Budowanie społeczeństwa obywatelskiego w duchu Społecznej Nauki Kościoła Katolickiego, zwłaszcza w duchu encykliki *Laudato si'*.
3. Rzecznictwo na rzecz wdrożenia traktatu paryskiego i ochrony najsłabszych mieszkańców planety przed skutkami degradacji środowiska i zmian klimatu¹⁴.

Założeniem projektu było stworzenie sieci animatorów *Caritas Laudato si'* i wspieranie lokalnych inicjatyw wolontariackich, parafialnych i szkolnych wspólnot Caritas na rzecz wyżej wymienionych działań. Działania projektowe obejmują 12 diecezji. Rysunek 2 przedstawia logo projektu, którym posługuje się zespół *Caritas Laudato si'*.

Rysunek 2. Logo projektu Laudato si' Caritas Polska.

Źródło: http://laudatosi.caritas.pl/wp-content/themes/mufu-base/images/caritas_logo.png (dostęp: 5.03.2020).

Już sam logotyp projektu – ze względu na zieloną barwę tekstu – wywołuje skojarzenia z ekologią. Dodatkowo napis „laudato si” pod słowem „caritas” wskazuje na odniesienie do encykliki papieskiej *Laudato si'*.

Podstawowym źródłem informacji na temat projektu „Ekologia integralna encykliki *Laudato si'* w działaniu wspólnot Caritas i społeczności lokalnych” jest strona internetowa programu: <http://laudatosi.caritas.pl/>. Jak czytamy na wskazanej stronie internetowej w ramach projektu pracownicy i wolontariusze diecezjalnych Caritas w minionym roku wzięli udział w cyklu warsztatów i szkoleń. Ich celem była nauka aktywnego i skutecznego pobudzania świadomości ekologicznej swoich diecezjan. Część warsztatów odbyła się w terenie, gdzie wolontariusze byli szkoleni z zakresu diagnozy lokalnych problemów środowiskowych, a także animacji, działań oraz opracowania i realizacji projektów ekologicznych w parafiach, lokalnych społecznościach i szkołach. Zespół projektowy spotkał się również w Warszawie na warsztatach międzynarodowych z członkami europejskich organizacji chrześcijańskich, działających w celu wypełniania postulatów zawartych w encyklice *Laudato si'*. Była to

¹⁴ *Caritas Laudato si'*, 2020a, <http://laudatosi.caritas.pl> (dostęp: 5.03.2020).

okazja do współpracy, wymiany dobrych praktyk oraz integracji. Osoby działające przy realizacji projektu odbyły też w 2019 roku wizytę studyjną w Wielkiej Brytanii, by czerpać z doświadczeń europejskich działaczy ekologicznych. Wyjazd polskich animatorów *Caritas Laudato si'* odbył się w ramach corocznego spotkania organizacji zrzeszonych w CIDSE (Coopération Internationale pour le Développement et la Solidarité). Gospodarzami zeszłorocznego spotkania była organizacja CAFOD (Catholic Aid For Overseas Development) – Agenda rozwojowa Caritas w Anglii i Walii¹⁵. Fotografia 1 przedstawia wolontariuszy z Europy, w tym z Polski, podczas wizyty studyjnej w Wielkiej Brytanii.

Fotografia 1. Wolontariusze z Europy, w tym z Polski, podczas wizyty w Wielkiej Brytanii.

Źródło: http://laudatosi.caritas.pl/wp-content/uploads/2019/09/69866465_123210935694392_5185223100593078272_o-300x200.jpg (dostęp 06.03.2020).

Jedną z inicjatyw powstałych w ramach projektu *Caritas Laudato si'* są konkursy grantowe, które odbyły się w 2019 roku:

- konkurs przeznaczony dla Parafialnych Zespołów Caritas,
- konkurs przeznaczony dla Centrów Wolontariatu Caritas,
- konkurs przeznaczony dla Szkolnych Kół Caritas.

Obejmowały one swoim zasięgiem następujące diecezje: koszalińsko-kołobrzeską, przemyską, rzeszowską, sosnowiecką i zielonogórsko-gorzowską. Według organizatorów działania powinny mieć charakter lokalny, edukacyjny, a inspiracja do ich podjęcia powinna wpływać z lektury encykliki papieża Franciszka *Laudato si'* – nawiązując do troski o „Stworzenie” – czyli Ziemię.

Wymienione wyżej wydarzenia w formie konkursów zapoczątkowały wiele ważnych proekologicznych inicjatyw. Przy parafiach realizowane są np. warsztaty budowy karmników dla zwierząt, spotkania z dietetykiem np. pod hasłem „Gotuję, nie marnuję” (fotografia 2) w ramach „Ekologicznej oazy parafialnej” przy Parafii św. Stanisława Kostki w Zielonej Górze.

¹⁵ *Caritas Laudato si'*, <http://laudatosi.caritas.pl> (dostęp: 5.03.2020).

Fotografia 2. Reklama spotkania „Gotuję, nie marnuję”.

Źródło: <https://www.facebook.com/events/232521447912512/> (dostęp 6.03.2020).

Wszystkie inicjatywy w parafiach w ramach konkursu na inicjatywy ekologiczne dla Parafialnych Zespołów Caritas w 2019 roku przedstawia tabela 1.

Tabela 1. Inicjatywy parafialne Laudato si’.

Tytuł inicjatywy	Parafialny Zespół Caritas
Laudato si’ w życiu Parafii Jaczów	św. Apostołów Szymona i Judy Tadeusza w Jaczowie
„Człowiek stworzony do miłości” – wg encykliki <i>Laudato si’</i> papieża Franciszka	Najświętszej Trójcy w Zielonej Górze (Ochla)
Ekologiczna oaza parafialna	św. Stanisława Kostki w Zielonej Górze
Spółeczny Ogród Parafialny w Bytnicy – II etap	św. Apostołów Piotra i Pawła w Bytnicy
Utworzenie Ogrodu Biblijnego w miejscowości Ostrów	MB Królowej Polski w Ostrowie
Parafialny Zespół Caritas w Leszczawie Dolnej	Narodzenia św. Jana Chrzciciela w Leszczawie Dolnej
Zakątek św. Franciszka	św. Józefa Rzemieślnika w Zagórzcu
Troska o Wspólny Dom – edukacja ekologiczna w parafii	Najświętszego Serca Pana Jezusa w Radymnie
Bezpieczne użytkowanie instalacji grzewczych starszego typu w okresie zimowym na terenie parafii	św. Jadwigi w Białogardzie
Słóik św. Franciszka	Matki Bożej Różańcowej w Sławoborzu
Kurs gospodarności: „ABC franciszkańskiej gospodarności”	Narodzenia Najświętszej Marii Panny w Szczecinku

Ptasie Radio w Tymieniu	Matki Boskiej Królowej Polski w Śmiechowie
Ogród Maryi w Sieklówce	św. Stanisława BM w Sieklówce, Bieżdziejca
Bądź naturalny	Przemienienia Pańskiego w Ropczycach
EKO DOM–EKO JA	Maksymiliana Marii Kolbego w Gliniku
EKO-WITKO	św. Michała Archanioła w Ropczycach
HUMUS – PIĘKNA ZIEMIA	Narodzenia NMP w Jaworznie
Zagórski ogród parafialny	Jezusa Chrystusa Najwyższego i Wiecznego Kapłana w Sosnowcu
Zakup poidełek i spotkania edukacyjne: Przyroda to moja przyjaciółka	św. Wojciecha Męczennika w Czeladzi
PZC przy parafii	NMP Anielskiej W Dąbrowie Górniczej

Źródło: <http://laudatosi.caritas.pl/aktualnosci/ogloszenie-wynikow-konkursu-na-inicjatywy-ekologiczne-dla-parafialnych-zespołow-caritas-w-2019-roku/1> (dostęp: 6.03.2020).

W tabeli 2 ujęto inicjatywy ekologiczne powstałe w ramach konkursu grantowego dla diecezjalnych Centrów Wolontariatu Caritas w 2019 roku.

Tabela 2. Dofinansowane inicjatywy ekologiczne w diecezjach.

Centrum Wolontariatu Caritas Diecezji	Nazwa projektu
Koszalińsko-kołobrzeskiej	„Diecezjalna mapa zanieczyszczeń powietrza”
Przemyskiej	„Gotuję i nie marnuję, czyli ZERO Waste od Kuchni”
Rzeszowskiej	„Trzmiel bąków nie zbija”
Sosnowieckiej	„Ogród edukacyjno-ekologiczny św. Franciszka”
Zielonogórsko-gorzowskiej	„Młodzi – młodym, ekologia w praktyce”

Źródło: <http://laudatosi.caritas.pl/aktualnosci/wyniki-konkursu-na-inicjatywy-ekologiczne-diecezjalnych-centrow-wolontariatu-caritas-w-2019-roku/> (dostęp: 6.03.2020).

W ramach konkursu powstało też 25 inicjatyw opracowanych przez Szkolne Koła Caritas¹⁶, z których większość służy edukacji w temacie recyklingu i segregacji śmieci m.in. „Kocham, nie śmieć. Kocham – segreguję” (Szkola Podstawowa nr 1 im. Kornela Makuszyńskiego w Sławnie), „Mniej odpadów,

¹⁶ Por. Caritas Laudato si', Ogłoszenie II części wyników Konkursu na inicjatywy ekologiczne dla Szkolnych Kół Caritas w 2019 roku, <http://laudatosi.caritas.pl/aktualnosci/ogloszenie-ii-czesci-wynikow-konkursu-na-inicjatywy-ekologiczne-dla-szkolnych-kol-caritas-w-2019-roku/> (dostęp: 6.03.2020).

więcej ptasich treli w Tymieniu” (Zespół Szkół im. Kardynała Ignacego Jeża w Tymieniu), a także np. produkcji naturalnych kosmetyków – „Mydło robimy – środowisko chronimy” (IX Liceum Ogólnokształcące im. św. Królowej Jadwigi w Rzeszowie). W ramach warsztatów uczniowie samodzielnie wykonali mydła na bazie naturalnych składników. Młodzież ściśle trzymała się receptur, używając różnych foremek – gotowych, ozdobnych, ale także powstałych z recyklingu, które zbierała w ostatnich tygodniach – np. tuby po chipsach czy kartony po mleku (fotografia 3).

Fotografia 3. Ekologiczne mydła wykonane przez młodzież na warsztatach Caritas.

Źródło: <http://laudatosi.caritas.pl/wp-content/uploads/2020/02/mydło-5.jpg> (dostęp: 06.03.2020).

Kolejną inicjatywą powstałą w ramach projektu „Ekologia integralna encykliki *Laudato si'* w działaniu wspólnot Caritas i społeczności lokalnych” jest Mobilna Ambasada *Laudato Si'*. Samochód z graficznym przesłaniem papieża Franciszka przemierza Polskę, „by być głosem Kościoła wzywającego do nawrócenia ekologicznego”¹⁷ – czytamy na stronie projektu. Mobilna Ambasada *Laudato Si'* jest wyposażona w przenośną wystawę prezentującą miejsca z Polski i świata dotknięte zanieczyszczeniem środowiska i zmianami klimatu, wypowiedzi aktywistów podejmujących walkę na rzecz ochrony przyrody, a także informacje na temat kryzysu ekologicznego w wymiarze globalnym i lokalnym. Omawiana inicjatywa służy edukacji ekologicznej i promocji ekopostaw, wspierając również działania animatorów diecezjalnych w terenie. Wzmacnia oprawę wydarzeń projektowych i pozwala ekipie projektowej *Caritas Laudato si'* docierać do najmniejszych społeczności w Polsce, głosząc przesłanie „ekologicznej” encykliki papieża Franciszka. Mobilna Ambasada promuje też nowe technologie w służbie natury. Hybrydowo-elektryczny samochód charakteryzuje się niskim spalaniem i mniejszą emisją CO₂. Jego układ hamulcowy jest wyposażony w funkcję odzyskiwania energii, zaś na dachu umieszczono panel słoneczny, który doładowuje akumulator – fotografia 4.

¹⁷ *Caritas Laudato si'*, <http://laudatosi.caritas.pl> (dostęp: 6.03.2020).

Fotografia 4. Mobilna Ambasada Laudato Si’.

Źródło: <http://laudatosi.caritas.pl/wp-content/uploads/2019/10/DSC02625-1280x467.jpg> (dostęp: 06.03.2020).

Kolejnym ważnym elementem edukacji ekologicznej w ramach programu „Ekologia integralna encykliki *Laudato si’* w działaniu wspólnot Caritas i społeczności lokalnych” są konferencje „Creatio Continua”. Pierwsza z nich odbyła się w listopadzie 2019 roku (rysunek 5): „[o]kazją do transferu ekologicznego *know-how* w zakresie roli człowieka w procesie dbania o środowisko naturalne i ludzkiej odpowiedzialności za jego degradację będą 3 dwudniowe sesje konferencyjne – Creatio Continua. Liderzy z obszaru ekologii integralnej, naukowcy, dziennikarze, animatorzy i aktywiści spotkają się, by wspólnie wyciągać wnioski z ekologicznego nauczania papieża Jana Pawła II, Benedykta XVI oraz Franciszka”¹⁸ – czytamy na stronie projektu – rysunek 3.

Rysunek 3. Grafika promocyjna konferencji Creatio Continua.

Źródło: <http://laudatosi.caritas.pl/o-projekcie/konferencje-naukowe-creatio-continua/> (dostęp: 07.03.2020).

Pierwsza konferencja „Creatio Continua” odbyła się pod hasłem: „Ekologia integralna i wyzwania antropocenu”. Była to platforma integracji specjalistów i ekspertów z obszaru teologii, ekonomii i nauk społecznych oraz miejsce wymiany myśli i spostrzeżeń z zakresu ekologii integralnej. W konferencji wzięli udział zarówno przedstawiciele Kościoła Katolickiego odpowiadający za tematykę związaną z ochroną środowiska (m.in. z klimat i ochrona bioróżnorodności), w tym bezpośredni doradcy papieża Franciszka, jak również przed-

¹⁸ *Caritas Laudato si’, Konferencje naukowe – Creatio Continua*, <http://laudatosi.caritas.pl/o-projekcie/konferencje-naukowe-creatio-continua/> (dostęp: 6.03.2020).

stawiciele świeckich organizacji i ruchów zajmujących się ekologią. Konferencje „Creatio Continua” mają przyczynić się także do weryfikacji podstaw naukowych inicjatyw podejmowanych w ramach projektu. Wnioski powstałe podczas konferencji pozwolą na sformułowanie dokumentów programowych w temacie wdrażania przesłania encykliki *Laudato si'* w Polsce, jak również rekomendacji dotyczących realizacji projektu.

Grupa projektowa Caritas *Laudato si'* zadbała również o kampanię medialną promującą społeczną naukę Kościoła katolickiego w zakresie ekologii integralnej w mediach tradycyjnych i elektronicznych. Kampania informacyjna obejmuje całą Polskę (planowany zasięg to 16 milionów odbiorców). Zakłada ona: spoty w telewizji ogólnokrajowej; stałe „zielone” strony w mediach katolickich: „Niedziela”, „Przewodnik Katolicki”, portal *Laudato si'* etc.; informacje w mediach społecznościowych, ulotki i broszury informacyjne. Podstawowym źródłem wiedzy o samym projekcie pozostaje jednak portal *Laudato si'*. Przedsięwzięcia w ramach projektu „Ekologia integralna encykliki *Laudato si'* w działaniu wspólnot Caritas i społeczności lokalnych” będą realizowane do 2022 roku.

Jak wykazano Caritas Polska podejmuje działania mające na celu edukację ekologiczną w duchu encykliki *Laudato si'*. W kolejnej części pracy zaprezentowano wyniki badania dotyczącego postrzegania przez społeczeństwo działań Caritas Polska w kontekście edukacji ekologicznej i prowadzonych przez nią działań proekologicznych.

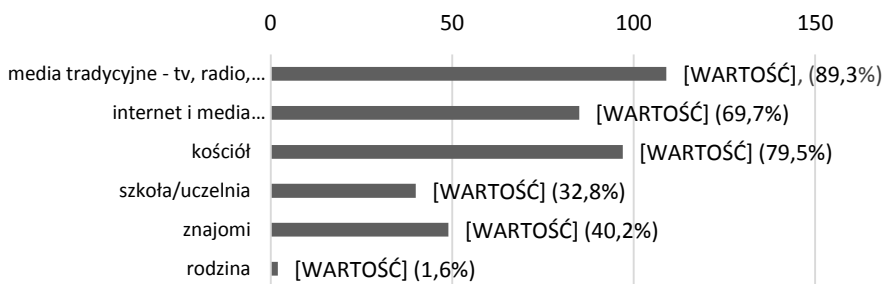
Postrzeganie działań Caritas Polska w kontekście ekologii w społeczeństwie

Celem zbadania sposobu postrzegania przez społeczeństwo działań proekologicznych Caritas Polska w duchu encykliki *Laudato si'* przeprowadzono badanie ankietowe wśród internautów. Kwestionariusz ankiety składał się z 11 pytań zamkniętych. Udostępniono go za pośrednictwem jednego z portali społecznościowych. Badanie zostało wykonane na próbie 122 respondentów w dniach 10 i 11 kwietnia 2020 roku. Wynik badania obrazuje jedynie pewien trend i nie powinien być generalizowany na szerszą grupę. Same badanie miało charakter przyczynkarski i może stanowić wartościowy punkt wyjścia do zrealizowania badań pełnych (reprezentatywnych) na większej grupie.

W strukturze ankietowanych dominowały kobiety (stanowiły 74% ogółu). 26% badanych stanowili mężczyźni. Wiek badanych zawierał się w przedziale 19–42 lata. Większość respondentów zadeklarowało posiadanie wykształcenia wyższego (ponad 65%) i średniego (ponad 34%). Ponad 61% uczestników badania to mieszkańcy miasta powyżej 100 tys. osób, prawie 29% to mieszkańcy miasta do 100 tys. osób, niecałe 10% respondentów stanowili mieszkańcy wsi. Respondenci to głównie studenci i osoby pracujące.

Na początku ankietowani zostali zapytani, czy słyszeli o organizacji Caritas Polska. Wszyscy odpowiedzieli twierdząco. Pytanie drugie dotyczyło źródła, z którego osoby biorące udział w badaniu dowiedziały się o instytucji. Można

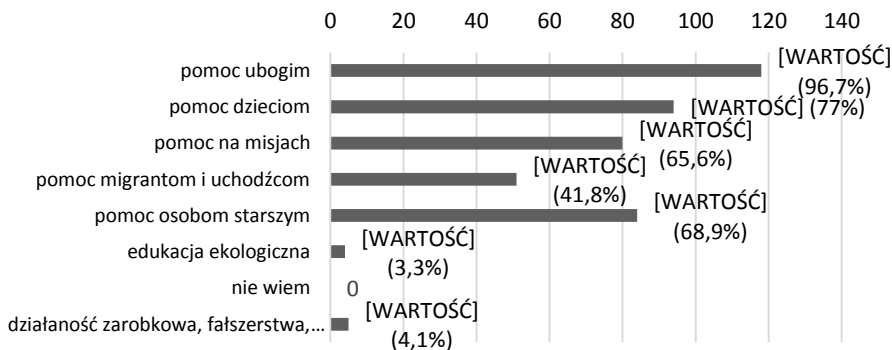
było podać kilka odpowiedzi. Najwięcej osób, 109 ankietowanych, zadeklarowało, że znają Caritas dzięki przekazom w mediach tradycyjnych – telewizji, radiu, prasie. 85 osób wskazało, że wie o istnieniu i funkcjonowaniu Caritas Polska z internetu (mediów społecznościowych). 97 osób dowiedziało się o działalności omawianej organizacji w Kościele. Część osób wiedzę o działaniach Caritas Polska uzyskało w szkole/na uczelni – 40 osób bądź od znajomych – 49 osób. Jedynie 2 respondentów słyszało o Caritas Polska od rodziny – rysunek 4.

Rysunek 4. Źródła informacji o Caritas Polska.

Źródło: opracowanie własne.

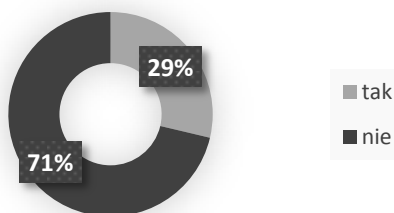
Kolejne pytanie brzmiało: *Jakie działania Pana/i zdaniem realizuje Caritas Polska?* W tym przypadku również można było zaznaczyć kilka odpowiedzi. Większość uczestników badania (118 osób) wskazało, iż organizacja pomaga ubogim, 94 osoby uznały, że niesie pomoc dzieciom. 80 respondentów odpowiedziało, iż Caritas Polska zajmuje się pomocą na misjach, podobnie, ponad 80 ankietowanych, zaznaczyło - wsparciem osób starszych. Edukację ekologiczną jako część działalności omawianej organizacji wskazały jedynie 4 osoby – jest to nieco ponad 3% respondentów – rysunek 5.

Rysunek 5. Działania Caritas Polska w oczach respondentów.

Źródło: opracowanie własne.

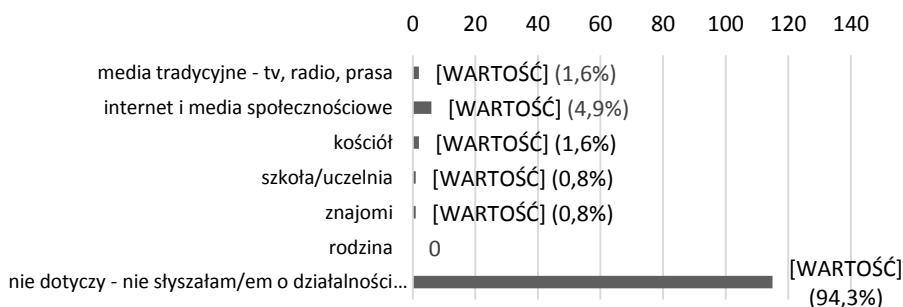
W pytaniu czwartym respondenci mieli odpowiedzieć, czy interesują się ekologią. Ponad 71% z nich zadeklarowało zaciekawienie tematem ekologii, prawie 29% nie jest zainteresowana chęcią zgłębienia wiedzy z tego obszaru – rysunek 6.

Rysunek 6. Zainteresowanie respondentów tematyką ekologii.

Źródło: opracowanie własne.

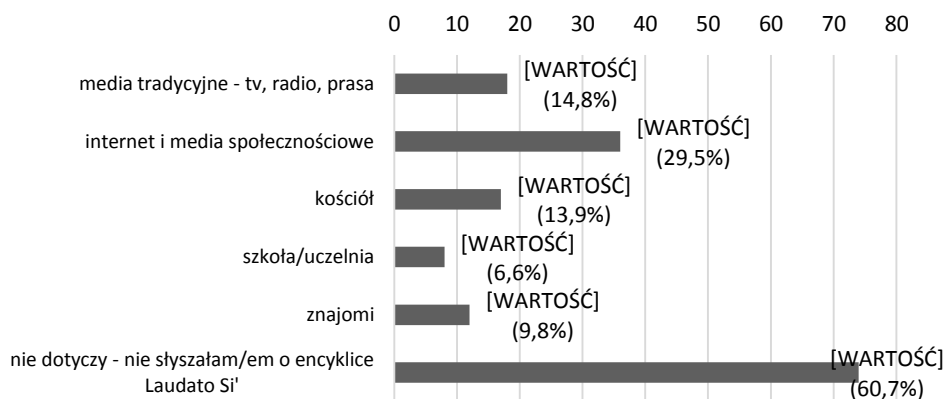
Kolejne dwa pytania odnosiły się do wiedzy na temat działalności proekologicznej Caritas Polska. Piąte pytanie brzmiało: *Czy słyszał/a Pan/i o działaniach Caritas Polska w zakresie edukacji ekologicznej?* Jedynie niecałe 5% respondentów odpowiedziało twierdząco, zaś ponad 95% nie słyszało o tego typu działalności omawianej organizacji. Na pytanie szóste odpowiadały tylko osoby, które w piątym pytaniu udzieliły odpowiedzi twierdzącej. Miały wskazać, gdzie słyszały o działaniach Caritas Polska w zakresie edukacji ekologicznej. Mogły wybrać kilka odpowiedzi. To pytanie dotyczyło jedynie 6 ankietowanych (ok. 5%). Wszystkie z tych osób uznały, iż źródłem informacji o wspomnianej tematyce jest internet (w tym media społecznościowe). 2 osoby opowiedziały się za mediami tradycyjnymi, jak i kościołem, natomiast 1 osoba wskazała na szkołę, uczelnię oraz znajomych – rysunek 7.

Rysunek 7. Źródła wiedzy o działalności ekologicznej Caritas Polska.

Źródło: opracowanie własne.

Następne trzy pytania dotyczyły encykliki *Laudato si'*. Pytanie siódme brzmiało: *Czy słyszał/a Pan/i o encyklice papieża Franciszka „Laudato Si”?* Ponad 60% respondentów wskazało, iż nie zna owego dokumentu, zaś ponad 39% zadeklarowało, iż zna encyklikę *Laudato si'*. Pytanie ósme dotyczyło tylko ankietowanych, którzy udzielili twierdzącej odpowiedzi na pytanie siódme. Zapytano ich, gdzie usłyszeli o wspomnianej encyklice. Można było podać kilka odpowiedzi. Ankietowani na pierwszym miejscu wskazali internet (w tym media społecznościowe), następnie media tradycyjne oraz kościół, jedynie 12 respondentów podało odpowiedź „od znajomych”, a 8 osób wybrało szkołę/uczelnię – rysunek 8.

Rysunek 8. Źródła informacji o encyklice *Laudato si'*.

Źródło: opracowanie własne.

Pytanie dziewiąte brzmiało: *Jakiego tematu przede wszystkim dotyczy ta encyklika?* Tu na ekologię wskazało 35 osób, co daje prawie 29% badanych. Warto przypomnieć, iż w pytaniu siódmym ponad 39% ankietowanych stwierdziło, iż słyszało o encyklice *Laudato si'*, a zatem nie wszyscy, którzy zadeklarowali znajomość omawianego dokumentu, wiedzą, jaka jest jego tematyka.

Dwa ostatnie pytania kwestionariusza ankiety dotyczyły działań Caritas Polska w kontekście encykliki *Laudato si'*. Pytanie dziesiąte brzmiało: *Czy słyszał/a Pan/i o projekcie Caritas Polska nawiązującym do przesłania encykliki Laudato si'?* Tu jedynie 2,5% ankietowanych (3 osoby) potwierdziło znajomość projektu nawiązującego do encykliki papieża Franciszka, pozostałe 97,5% badanych nie słyszało o projekcie. W ostatnim, jedenastym pytaniu, respondenci, którzy w poprzednim pytaniu odpowiedzieli twierdząco, mieli wskazać miejsce, w którym usłyszeli o projekcie nawiązującym do encykliki *Laudato si'*. Można było zaznaczyć kilka odpowiedzi. Na etapie analizy odpowiedzi zaobserwowano błąd, bowiem 5 osób zadeklarowało znajomość omawianego projektu na podstawie informacji z internetu/mediów, podczas gdy

w poprzednim pytaniu znajomość projektu wskazały jedynie 3 osoby. W pytaniu jedenastym 1 osoba opowiedziała się za mediami tradycyjnymi, podobnie 1 osoba – za kościołem.

Jak pokazują wyniki zrealizowanego badania ankietowego, wszyscy respondenci znają Caritas Polska i orientują się w tematyce jego podstawowej działalności. Jednak jedynie kilka procent ankietowanych wie, iż omawiana organizacja prowadzi działania na rzecz edukacji ekologicznej. Znajomość encykliki *Laudato si'* wskazało ponad 39% ankietowanych. Tylko niecałe 29% respondentów wie, iż jej tematem przewodnim jest ekologia. Najmniejszą wiedzę ankietowani posiadali na temat projektu proekologicznego Caritas Polska nawiązującego do przesłania encykliki *Laudato si'*. Zaledwie 2,5% badanych zadeklarowało, iż słyszeli o tym projekcie. Warto zaznaczyć jednocześnie, że ponad 71% ankietowanych potwierdza swoje zainteresowanie ekologią. Zestawiając tę informację z badania z odpowiedziami wskazującymi na to, iż większość respondentów nie ma pojęcia o działalności proekologicznej Caritas Polska i nie zna projektu tej organizacji, nawiązującego do przesłania tzw. zielonej encykliki papieża Franciszka, można dojść do wniosku, że Caritas Polska na niewystarczającym poziomie promuje podejmowane przez siebie działań na rzecz ekologii. Jednocześnie większość badanych czerpie wiedzę na temat Caritas Polska, encykliki *Laudato si'*, a także ekologii w działalności omawianej organizacji z internetu i mediów społecznościowych oraz z mediów tradycyjnych, następnie z kościoła, a najmniej ze szkoły i od znajomych, a także rodziny. To pokazuje duży potencjał mediów, szczególnie nowych mediów (internet, w tym media społecznościowe), w szerzeniu wiedzy na temat ekologii i projektów proekologicznych Caritas Polska.

Podsumowanie

Potrzeba poszanowania środowiska oraz zrównoważonego rozwoju na szeroką skalę pojawiły się wraz z działaniami organizacji, takich jak UNESCO (Organizacja Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury) czy ONZ (w ramach działań agendy UNEP). Wraz z upowszechnieniem internetu, problemy ekologii i „wspólnego domu” stały się zagadnieniem o charakterze globalnym.

Z całą pewnością wezwanie papieża Franciszka do troski o „wspólny dom” wyrażone w encyklice *Laudato si'* to pierwsze tak silne i wprost sformułowane stanowisko głowy Kościoła katolickiego. Podjęcie tematyki ekologii przez Kościół katolicki otworzyło drogę organizacjom katolickim do włączenia się w zagadnienia edukacji ekologicznej i zainicjowania własnych działań w tym zakresie. Wcześniej tego typu przedsięwzięcia mogły być kojarzone głównie ze świeckimi organizacjami, w żaden sposób niezwiązanymi z Kościołem.

Tymczasem, jak wykazano w niniejszym artykule, istnieją działania podejmowane przez Caritas Polska w duchu tzw. zielonej encykliki *Laudato si'* papieża Franciszka. Motywują one do oddolnego działania młodzież i wiernych

żyjących lokalnie w swoich parafiach. Stanowią też punkt odniesienia i miejsce dla refleksji nad powiązaniem problemów środowiskowych spowodowanych przez człowieka z jego stanem moralnym i duchowym. Warto na koniec podkreślić, że dzięki inicjatywom proekologicznym, takim jak te podejmowane przez Caritas Polska w duchu encykliki *Laudato si'*, w debacie publicznej może zaistnieć inny punkt widzenia wobec zazwyczaj zeświecczonej tematyki ekologii, dając możliwość podjęcia szerszej dyskusji i współpracy w wymiarze humanistycznym.

Niestety, przeprowadzone badanie ankietowe wykazało, że inicjatywy ekologiczne Caritas Polska dotarły do niewielkiej liczby odbiorców. Ponad 94% respondentów nie wie, że Caritas Polska prowadzi działania w zakresie promocji ekologii. Wskazuje to na potrzebę większej promocji owych działań Caritas Polska, które nieznanymi, bez szerszego odbioru, nie mają szans oddziaływania społecznego.

* * *

Caritas Poland Activities in the Field of Environmental Education in the Spirit of the *Laudato si'* Encyclical

Summary

In 2015, the first high-rank document on ecology in the history of the Catholic Church was published – the encyclical of Pope Francis *Laudato si'*. In it, the Pope calls for care for the “common home” – the Earth. In response to the appeal of Pope Francis, various organizations undertake activities to spread knowledge about ecology – one of them is Caritas Polska. The paper presents the results of research on the following research problems:

1. Does the Catholic organization Caritas Polska undertake projects in the field of environmental education and promotion of attitudes of respect for natural resources in the spirit of the *Laudato si'* encyclical, and if so, what kind of activities are they?
2. If Caritas Polska conducts activities in the field of environmental education, what is the public perception of these activities?

As part of the own research, in order to obtain answers to the proposed research problems, a literature query on the subject was made (in terms of approximating the definition of environmental education and its essence), as well as a review of websites and profiles in Caritas Polska's social media. The results of the survey on the reception of Caritas Polska's activities in the context of ecology in society were also analyzed.

Keywords: ecological education, ecology, *Laudato si'* encyclical, sustainable development, Caritas Polska.

Bibliografia

- Caritas Laudato si'*, <http://laudatosi.caritas.pl> (dostęp: 5.03.2020).
- Caritas Laudato si'*, *Konferencje naukowe – Creatio continua*, <http://laudatosi.caritas.pl/o-projekcie/konferencje-naukowe-creatio-continua/> (dostęp: 6.03.2020).
- Caritas Laudato si'*, *Ogłoszenie II części wyników Konkursu na inicjatywy ekologiczne dla Szkolnych Kół Caritas w 2019 roku*, <http://laudatosi.caritas.pl/aktualnosci/ogloszenie-ii-czesci-wynikow-konkursu-na-inicjatywy-ekologiczne-dla-szkolnych-kol-caritas-w-2019-roku/> (dostęp: 6.03.2020).
- Caritas Laudato si'*, *Warsztaty ekologiczne*, <http://laudatosi.caritas.pl/aktualnosci/mydlo-robimy-srodowisko-chronimy/> (dostęp: 6.03.2020).
- Caritas*, *Ekologia*, <https://caritas.pl/projekty/ekologia> (dostęp: 02.03.2020).
- Centrum Edukacji Obywatelskiej*, *Definicja edukacji ekologicznej*, <https://ekologia.ceo.org.pl/definicja-edukacji-ekologicznej> (dostęp: 1.03.2020).
- Cichy D., Filipowicz H., *Edukacja ekologiczna wobec współczesności i wyzwań przyszłości – raport z badań*, Warszawa 1993.
- Czaja Z., Bajon P., *Alternatywna edukacja ekologiczna – ogólne założenia*, w: *Edukacja ekologiczna na progu XXI wieku. Stan. Możliwości. Programy*, red. J. W. Czartoszewski, Warszawa 2001.
- Franciszek, *Encyklika Laudato si'*, 25.05.2015 Kraków.
- Jaromi S., *Ekologia integralna i franciszkańska*, w: *Kościół i nauka w obliczu ekologicznych wyzwań: źródła, inspiracje i konteksty encykliki Laudato si'*, red. J. Poznański, S. Jaromi, Kraków 2016.
- Krawiecka E., *Nawrócenie ekologiczne – w stronę dialogu i humanizmu komunikacyjnego*, w: *Kościół i nauka w obliczu ekologicznych wyzwań: źródła, inspiracje i konteksty encykliki Laudato si'*, red. J. Poznański, S. Jaromi, Kraków 2016.
- Kuczyńska H., *Problematyka ekologii wnętrza człowieka inspirowana encykliką „Laudato si'” papieża Franciszka*, „*Studia Elckie*” 22(2020), nr 1, s. 61-70.
- Marczak Ł., *Idea zrównoważonego rozwoju w encyklice Laudato si'*, w: *Świat jako wspólny dom. Wokół koncepcji ekologii integralnej w encyklice Laudato si'*, red. A. Wysocki, Warszawa 2016, s. 167-184.
- Pieśń słoneczna św. Franciszka*, <https://stacja7.pl/plukanie-sieci/piesn-sloneczna-sw-franciszka-wideo-posluchaj/> (dostęp: 1.03.2020).
- Sobczyk W., *Edukacja ekologiczna i prozdrowotna*, Kraków 2003.
- Tuszyńska L., *Edukacja ekologiczna w perspektywie zrównoważonego rozwoju*, „*Studies in Global Ethics and Global Education*” 2017, no 7, Warszawa 2017, s. 43-56.
- Węgrzecki J., *Dialog w polityce zahamowaniem globalnej autodestrukcji ekologicznej*, w: *Świat jako wspólny dom. Wokół koncepcji ekologii integralnej w encyklice Laudato si'*, red. A. Wysocki, Warszawa 2016, s. 151-166.